
ВПЛИВ МОНОПОЛІЙ НА РОЗВИТОК РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Прокопів А.М.,

студентка 4-го курсу ДВНЗ « ПНУ ім. Василя Стефаника »

На сьогоднішній день наше життя не можливо уявити без ринкових відносин та однієї з їх економічних складових – монополії. На ринки монополії впливають безпосередньо. Що ж є причиною появи та розвитку монополістичних тенденцій? З цього питання в економічній

літературі існують різні точки зору науковців, однак слід зупинитися на двох найактуальніших, де монополізм трактується як випадковий, невластивий ринковому господарству. Якщо ж брати до уваги трактування другої точки зору, а саме, англійського економіста А. Пігу, то він наполягає, що монополістичні утворення визначаються як закономірні: «монополістична влада не виникає випадково, вона є логічним завершенням стратегії підприємств».¹

Звичайно, проблему монополій розглядали й такі зарубіжні вчені, як: Дж. Робінсон, Е. Чемберлін Р. Шмалензі та інші.

Основним результатом мого дослідження є вивчення особливостей ситуації на ринках товарів та послуг України, вплив монополій на ринки, викладення авторського бачення природної монополії у світлі сьогоденних подій країни.

Правове регулювання конкуренції та монополії характеризується наявністю певних принципів, що виражають його засадничі ідеї, свідчать про основний зміст і характер правового регулювання в цій галузі законодавства. Одним із таких принципів є збереження і зміцнення конкурентних основ ринку як основного регульовального механізму економіки².

Конкуренція змушує підприємців до більш ефективних дій на ринку, примушує їх пропонувати споживачам більш широкий асортимент товарів і послуг за більш низькими цінами і кращою якістю. Саме це сприяє прогресу економіки: ефективність виробництва підвищується, створюються умови для концентрації ресурсів у найбільш результативних секторах економіки.

На думку багатьох науковців, для будь-якого суб'єкта господарювання є характерним прагнення до монополії, до витіснення конкурентів з ринку, до розширення сфери своєї господарської діяльності, до вчинення дій, що обмежують конкуренцію. Наявність на ринку монополістів не завжди є поганим явищем для економіки. Наявність ж природної монополії позитивно впливає на стан країни. Так, наприклад, великі монополійні підприємства роблять значний внесок у ВВП, часто розповсюджують нові, більш прогресивні форми і методи господарювання. Ліквідація галузей природної монополії (енергозабезпечення,

¹ Тотьев К. Державна і природна монополії / К. Тотьев // Закон. – 2011. – № 4. – С. 63.

² Правове Регулювання Монополій, Захищених Законом Від Конкуренції - Бобонич Є.Ф. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-7-2014/item/258-pravove-rehulyuvannya-monopoliy-zakhyshchenykh-zakonom-vid-konkurentsiyi-bobonych-ye-f>

телефонні послуги, транспорт) є економічно недоцільною, тому що найвища ефективність функціонування галузі забезпечується лише за умови наявності одного виробника чи дистриб'ютора. В Україні від діяльності природніх монополій залежить стан економіки. Приблизно 18 % ВВП припадає на послуги зв'язку і житлово-комунальної сфери, ще 10 % – на обсяг виробництва «Нафтогаз України». Але ми мусимо констатувати факт, що якість послуг цих компаній є доволі низькою і вони, частіше за все, приносять лише збитки (ПАТ «Укрзалізниця» є чітким прикладом природної монополії, де постійно порушуються та обмежуються права пасажирів, де якість не відповідає своїй цінній категорії)¹.

За даними антимонопольного комітету, станом на 2016 рік природна монополія складає 27,2 %, жорстока монополія – 35,4 %, ринок з ознаками домінування підприємства – 57,6 %. Найбільший відсоток займає ринок з конкурентною структурою 69,9 %². Також варто зазначити, що природними монополістами протягом 2016 року було порушено вимоги конкурентного законодавства, зокрема, мова йде про створення суб'єктами природних монополій перешкод доступу на суміжні (конкурентні) ринки іншим суб'єктам господарювання.

Таке обмеження конкуренції призводить до нераціонального розподілу суспільних ресурсів і негативно впливає на економічне благополуччя суспільства і господарську активність усіх учасників ринку.

Як наслідок ми можемо спостерігати, що чимало виробників у будь-якій сфері монополії не можуть розпочати вдало та ефективно бізнес, вони наштовхуються на ряд актуальних проблем, таких як:

- Нестабільність політичної та економічної ситуації в країні, що потягло за собою: зростання собівартості виробництва продукції (17,1%) та відповідно, скорочення платоспроможного попиту населення (27,6%).
- Валютно-курсові коливання (5,5%).
- Надмірна конкуренція на внутрішньому ринку (9,4%).
- Військові дії на сході України (2,8%) та ряд інших проблем³

Варто зауважити, що в Україні немає базового законодавчого акта про державні монополії, то державна монополія в тій чи іншій сфері

¹ «Укрзалізниця» как естественная монополия / Е.А. Петренко // Економіка пром-сті. — 2010. — № 2. — С. 49-57. — Бібліогр.: 29 назв. — рос.

² Антимонопольний комітет. Офіційний веб-портал. Річний звіт за 2016 рік [Електронний ресурс].– Режим доступу: https://issuu.com/amcu8/docs/amcu_2016

³ Антимонопольний комітет. Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/index>

господарювання вводиться окремими законодавчими актами, що регламентують відповідну сферу економіки.

Розвиток сучасної економіки вимагає від господарюючих суб'єктів використання значної кількості ресурсів для реалізації власної діяльності. Більше того, темпи використання даних ресурсів за останні роки збільшуються у ще значніших масштабах, ніж зростання економіки. Проблема поглиблюється зменшенням запасів ресурсів або їх дуже нерівномірним розподілом. Вирішити дані труднощі методами стимулювання звичайної конкуренції неможливо з причин природної обмеженості ресурсів¹. У такому випадку, на сучасному етапі розвитку економіки, і виникає поняття підприємств-монополістів, які самостійно використовують наявні ресурси.

Поняття природних монополій науковці визначали по-різному, зокрема, Венгер В.В. визначає її як ринкову інфраструктуру, що за існуючого рівня науково-технічного прогресу надає специфічні послуги, використовуючи спеціальні технології і мережеву організацію виробництва та характеризується високою часткою постійних витрат, що обумовлює доцільність зосередження виробництва одного виробника²; Кривуцький В.В. як вид господарської діяльності, що при існуючому рівні Н-ТП, цін ресурсів та попиту на продукцію характеризується істотним ефектом масштабу, але лише за умови законодавчого захисту від руйнівної конкуренції.³

Враховуючи вищенаведене з зазначенням певних актуальних проблем, пропонуємо наступне визначення природної монополії: «природна монополія – це сфера економічної та господарської діяльності, що характеризується унікальністю ресурсів, технологічним забезпеченням безпеки життєдіяльності, великими капітальними вкладеннями та незначною ефективністю, неможливістю (недоцільністю) виникнення конкуренції, наявністю економії на масштабі виробництва.»

Дослідження закономірностей ринкової поведінки монополій дає підстави стверджувати, що монополії як господарські організації ві-

¹ Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні. Монографія / Під науковим керівництвом д.е.н., професора Ковальова А.І./ - Одеса: Атлант, 2010. – 266с., укр. мов.

² Венгер В.В. Організаційно-економічний механізм регулювання цін у природних монополіях : Автореферат дис... канд. екон. наук:08.02.03 / НАН України; Об'єднаний ін-т економіки. — К., 2005. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dissert.com.ua/contents/33923.html>

³ Кривуцький В.В. Ефективні форми власності на природні монополії / В.В. Кривуцький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Сер.: Логістика. – Львів, 2005. – № 526. – С. 80-84.

діграють вагому роль у соціально-економічному розвитку будь-якої країни. Якщо говорити конкретно про нашу державу, то варто проаналізувати певні позитивні аспекти монопольної діяльності.

1. Переваги у виробничо-збутових витратах завдяки вигодам від масштабів виробництва та інновацій. Мінімізація витрат забезпечує монополістові можливість для зниження цін у галузі. Слід зауважити, що саме стратегія найменших витрат стала запорукою успіху багатьох монопольних компаній: «Briggs and Stratton» – на ринку невеликих бензинових двигунів, «Lincoln Elektrik» – на ринку запасних частин¹.

2. Монополія здатна знижувати витрати адміністративного характеру, що дозволяє досягти значного економічного ефекту.

3. Монополістичні об'єднання забезпечують конкурентоспроможність національної економіки.

4. Монополія сприяє прогнозованості ринку. Підприємство-монополіст здійснює жорсткий облік ресурсів та їх раціональний розподіл, управляє величиною інвестицій, контролює відносини з постачальниками та ін. ринкові процеси стають керованими та підконтрольними, знижується невизначеність і непередбачуваність, обмежується банкрутство фірм.

5. Підприємство-монополіст інноваційно активніший. Це зумовлено широкими можливостями великомасштабного фінансування. Наприклад, у фармацевтичній галузі за 2006-2012 рр. вартість розробки нового медичного препарату зросла у 17 разів (з 54 млн. до 997 млн. дол.).

6. Монополістичні фірми володіють значним інвестиційним потенціалом. Інвестиційні можливості монопольних фірм та їх схильність до інвестування є набагато вищими, ніж у інших учасників ринку.

7. На монополістичних підприємствах заробітна плата вища. В Україні протягом 2006-2016 рр. у металургійній та добувних галузях середня заробітна плата працівників на 40-65% перевищувала середню по промисловості, та на 60-70% по економіці в цілому.

8. Монополісти займаються активною доброчинною та спонсорською діяльністю. Монополіст усе це робить для власного престижу і створення свого власного позитивного іміджу. Хоча з певної точки зору, це може перетворитися у недолік, адже дана доброчинність може здійснюватися заради так званого «лоббізму».²

¹ Филук Г. Соціально-економічні наслідки монополії: теоретичний і практичний аспекти / Г. Филук // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 30-41.

² Князева І.В. Ключові аспекти і тенденції антимонопольного регулювання на сучасному етапі / І.В. Князева // Вісник Антимонопольного комітету України: «Конкурентія». — 2010. — №4 (39). — С. 16—21.

9. Підприємство-монополіст має більше можливостей виходу на міжнародний рівень, що відповідно сприяє міжнародному співробітництву.

Необхідно сказати, що існування монополій на ринку України має не тільки позитивні сторони, але й негативні. До них відносять такі:

1. Монополії придушують конкуренцію – важливу рушійну силу економічного прогресу.

2. Монополії здатні збільшити прибутки, зменшуючи обсяг випуску продукції і підвищуючи її ціну.

3. Монополії схильні до уповільнення науково-технічного прогресу.

4. Вони схильні до хижацького використання природних ресурсів та забруднення довкілля.

5. Монополії розорюють малий та середній бізнес.

6. Вони монополізують засоби масової інформації (пресу, радіо, телебачення), за допомогою яких впливають на свідомість населення у необхідному їм напрямі.

7. Монополії здійснюють тиск на уряд у пошуках неправомірних пільг та привілеїв тощо.

Отже, всі ці негативні сторони вимагають зваженого, «розумного» підходу до їх регулювання, яке повинно ґрунтуватися на принципах пошуку розумного компромісу між забезпеченням умов для розвитку конкуренції за рахунок зниження бар'єрів для входу на ринок і державним втручанням.

Проти таких підприємств-монополістів, які працюють заради збільшення цін і отримання надприбутків, держава здійснює антимонопольну політику.

Антимонопольна політика й антимонопольне законодавство не мають на меті заборону або ліквідацію монопольних утворень. Основним завданням антимонопольної політики є поставити діяльність монополій під державний контроль, виключити можливість зловживання монопольним становищем.

Для проведення антимонопольної політики держава створює антимонопольні служби. Вони не є частиною законодавчої влади, але їх компетенція дає їм змогу виконувати дорадчу функцію. А наразі в Україні єдиною монопольною службою держави, крім самої держави, залишається Антимонопольний комітет України.

Можна зробити висновок, що монополія є однією з найбільш суперечливих, але в той же час однією з найбільш цікавих тем. Різні провідні економісти постійно намагалися висловити свої думки з приводу них. Ще Аристотель виявив існування такого явища в суспільному житті.

Отож процес монополізації української економіки має як позитивні, так і негативні наслідки, проте ніхто не заперечує, що недоліків у монополії значно більше та й вплив на ринкові відносини в основному негативний. Щоб запобігти деяким з цих негативних факторів, держава змушена проводити антимонопольну політику. Концепція антимонопольно-конкурентної політики в Україні мусить бути покликана забезпечити відхід від позиції «регулювання заради регулювання» і спрямована на «регулювання заради розвитку і процвітання економіки». Це питання має стати предметом подальших досліджень вітчизняних спеціалістів у галузі конкурентної політики та теорії галузевих ринків.

Науковий керівник: Банасевич І.І., доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук ДВНЗ «ПНУ ім. Василя Стефаника»